

SANJA FRANKOVIĆ

Labin

KULTURNO ZNAČENJE BUGARŠČICE U DJELIMA VLADIMIRA NAZORA

Rad razmatra prisutnost bugarščice u književnom opusu Vladimira Nazora. Služeći se poetičkim modelom bugarščice, Nazor je stvorio vlastite pjesme. Objavljivao ih je u samostalnom obliku (*Ban Dragonja*, *Galiotova pesan*), ali i uklopljene u epove (*Živana*, *Utva zlatokrila*) i pripovijetke (*Veli Jože*, *Stoimena*, *Halugica*). Nazorova je bugarščica povezana sa žaljenjem za “zlatnim vremenima” nacionalne slobode i blagostanja (sadržajna razina), odražava bliskost s drevnom poljodjelskom kulturom (društvena razina), prisutna je u njoj svijest o nedostatku nacionalne zrelosti (etička razina). jezična razina njeguje baštinu konzervativnoga čakavskoga narječja ili štokavskoga “govorenja na narodnu”, a na kulturnoj razini uporaba poetičkog modela bugarščice povezuje Nazorova djela s usmenoknjiževnom hrvatskom baštinom. U kontekstu Nazorovih djela bugarščica ima dvije kulturne dimenzije: javlja se kao metonimija hrvatskoga nacionalnog duha i povijesnih početaka ili je povezana sa slavenskim mitskim svijetom (kao kozmogonijska pjesma).

Ključne riječi: bugarščica, Nazor, nacionalna prošlost, mitološka baština, secesijska stilizacija, neoromantizam

U prvim razdobljima stvaralaštva Vladimir Nazor je pokazivao sklonost prema slavenskoj, grčkoj i hebrejskoj mitološkoj baštini. U ovome nas radu zanima njegovo posezanje za usmenoknjiževnim modelom bugarščice,¹ koje je povezano s inspiracijom slavenskim naslijeđem. O tome već postoje suprotstavljena mišljenja. Josip Kekez je u trećem izdanju knjige *Bugarščice* (2000.) među primjere bugarščica iz pisane književnosti uvrstio Nazorove pjesme *Bana Dragonju*, *Galiotovu pesan* i dvije bugarščice iz *Živane*. U članku “Bugarštice” (2004:44) Maja Bošković-Stu-

¹ U ovome se tekstu rabi ishodišni oblik naziva zbog čakavske suglasničke skupine *šč*, prisutne u idiomu primorskoga prostora kojemu pripadaju Nazorove bugarščice. Bugarščice su usmenoknjiževne pjesme duga stiha, najčešće od 15 ili 16 slogova. Ponekad im je broj slogova nepravilan i obično imaju pripjev (Bošković-Stulli 1991:231). No, posebnost duga stiha u bugarščica nije samo u metrici nego u povezanosti metrike i stila, koji je uvjetovan usmenošću i žanrovskim obilježjima (baladni ton, elegičnost) (Bošković-Stulli 2004:33, 35). Bugarščice se nisu sačuvale u većem broju. Vremenski je raspon zapisanih primjera od 14. do 18. stoljeća. O samom podrijetlu bugarščica postoje različita mišljenja.

Ili, međutim, te pjesme nije nazvala bugarščicama, nego bugaršćičkim odjecima. Jezično-stilskom i sadržajnom raščlambom nastojat ćemo utvrditi koliko su i kako spomenute Nazorove pjesme srodne bugarščicama.

Riječ je o pjesmama koje su u samostalnom obliku i/ili uklopljene u druga djela (ep ili pripovijetku) objavljene od 1902. do 1916. godine. Nazoru je model bugarščice služio ponajviše u prikazivanju narodnoga ropstva, pretkršćanskoga doživljaja zime te u alegorijskom prikazu nepomirljivosti kopna i mora.

Tadašnja umjetnička kretanja neoromantizma i secesije pogodovala su Nazorovoj sklonosti prema usmenoknjiževnoj baštini. Daleka je prošlost zanimljiva europskoj visokoj umjetnosti oko 1900. godine pa se u književnoj estetizaciji javljaju bajkovita obilježja, romantičarska sloboda u razvrstavanju iskustvenih podataka te čežnja za vremenskom i prostornom udaljenošću. I secesija se slobodnom igrom predloščima i motivima udaljava od realističke simulacije zbilje, što njezinu stilizaciju ponekad vodi u apstrakciju i ornamentalizaciju izraza (Žmegač 1993:103, 96). Nazorov odabir tema iz nacionalne prošlosti i mitološke davnine u skladu je s neoromantičnim težnjama. Secesijskoj kićenosti odgovara dekorativnost biljnih motiva i hiperbolizacija snage nacionalnoga junaka.

Tema nacionalnoga ropstva

Ban Dragonja

Pjesmu *Ban Dragonja* Nazor je napisao 1906. godine u Kopru (Mihanović 1989:55) Uvrstio ju je u drugo izdanje *Slavenskih legenda* (1918.) (SD, I, 290), a 1908. godine u pripovijetku *Veli Jože*.

Kompoziciju pjesme čine tri dijela: 1. život naroda u slobodi i zajedništvu, 2. krunidba bana i izgradnja grada, 3. porobljavanje naroda i banova pogibija. Prvotni je ugođaj idiličan. U danima slobode priroda s ljudima slavi snagu bana Dragonje i ljepotu njihova grada na brijegu. Sreću zajednice ruši prodor vojske “patuljaka” (pod tim se simboličnim nazivom zapravo kriju Mlečani i njihov osvajački i ljudski karakter), koja porobi narod i smrtno rani bana. Pjesma završava njegovom tužaljkom o tragičnu gubitku rodne grude.

Bugaršćička su obilježja pjesme (usp. Bošković-Stulli 1991:227-247): *sukob in medias res* (prodor vojske) uveden skokovitim opisima u kojima se smjenjuju kratko nagoviještena zbivanja te *tragičan ugođaj i slutnja razorna zla*. Epska su obilježja *razgranat narativni tijek* (bugarščice inače ne iznose što je prethodilo sukobu) i *hiperboličan opis* banova izgleda i snage te raskoši grada. Ipak prevladava baladni ton, nostalgija za vremenima slobode.

Nazorova pjesma ima mnoga, ali ne sva formalna obilježja bugarščice koja je popisao Schmaus (Schmaus 1971:146-147). Duljina stiha u bugarščici ostvaruje se duljim sklonidbenim oblicima, učestalim enklitikama, zamjениčkim nagovještajem objekta u prvome dijelu stiha, tautologijama, dvostrukim epitetom, demi-

nutivima, ponavljanjem prijedloga i sl. Ova je sredstva rabio i Nazor, ali njegove pjesme nemaju još dva svojstva veoma raširena u bugarščicama: učestalu uporabu pluskvamperfekta (neovisno o stvarnome prethođenju radnje) i obilježavanje početka radnje nekom vrstom “pomoćnoga glagola” i infinitiva.

Strofe pjesme *Ban Dragonja* jesu šesnaesterачke tercine sa šesterачkim pripjevom. Duljinom stiha i pripjevom zadovoljava metričke zahtjeve bugarščice. Prepoznatljiva su u njoj sredstva za produljivanje i ritmizaciju² stihova:

- uporaba vokativa u funkciji nominativa: *Lepo li mi mladi banę grdu zver lugom progoni;*
- učestale enklitike: *Lepo li mi lov lovil je va zelenoj šumi našoj*

Ban Dragonja mladi.

- zamjeničko nagovještavanje objekta u prvome dijelu stiha (etički dativ ističe prisnost):

Lepo li mi mladi bane grdu zver lugom progoni (mi → zver);

- tautologije (etimološka figura kad su glagol i glagolska imenica u istome stihu): *lov lovil je; krunom krunit;*

- dvostruke oznake istoga pojma/dvostruki epiteti (imenica je zbog ritma najčešće okružena atributima ili su oni u inverziji): (va) *zelenoj šumi našoj, glatka kремена sekira*, (pod) nogom *njegovom teškom*, (va) *toj našoj njivi lepoj*, (va) *vlastitom gradu svojmu*, (va) *svojoj rojenoj grudi;*

- ponavljanje veznika (paralelizam ističe antiteze mraka i svjetla, kopna i vode, koje tvore figuru sveobuhvatnosti, tj. cjelovitu sliku svijeta (Vuletić 1999:125): *I ušal va mrak si šumski i osvanul na golini.* (mrak – golina) *I šumi reka naša, i šušnji sva šuma naša.* (reka – šuma);

- sintaktički paralelizmi u polustihovima (česte su zrcalne strukture, obratno ponavljanje istovjetnih dijelova):

Mi ćemo te k suncu dignut, mi ćemo te krunom krunit. (predikatni paralelizam)

Zašušnjale njive naše, zašumele šume naše. (predikat + subjekt + atribut *naše*)

Ča će nama gvozd na vratih? Ča će nama turanj veli? (paralelizam upitnih rečenica)

Nek 'z gore zapuhne vjetar, nek navale besi 'z mora. (zrcalna struktura ističe suprotnost gore i mora)

Ča ti hropće va sred grla? I va žilah ča te žari? (zrcalna struktura: *ča* + objekt + predikat + priložna oznaka mjesta | priložna oznaka mjesta + *ča* + objekt + predikat);

- uzastopni (anaforički) paralelizmi u stihovima iste strofe:

Mi ćemo ti grad zidati na kamenu iznad brega,

Mi ćemo ti mač zeleni i od zlata skovat krunu.

Primjena jezika i stila usmenoga pjesništva odgovarala je neoromantičnoj čežnji za davnim vremenima (usp. Žmegač 1993:103). Tercine s redovitim pripjevom asociraju na geometrijsku pravilnost svojstvenu secesiji, ali su u usmenim bugarščicama rijetke, javljaju se uglavnom u mješovitim strofama.

² Sredstva za produljenje stiha služe i kao dio ritmičke sintagme. Pripjev je također važan stilski i kompozicijski dio bugarščice, a ne tek puko sredstvo koje pjevaču služi kao odmor (Kekez 2000:19-20).

Uklapanjem dijela pjesme u pripovijetku *Veli Jože* ostvarena je razlika u odnosu na tragiku samostalne pjesme. Iako je tijekom pripovijetke tragičan, ona završava optimističnom vizijom o konačnoj slobodi divova. Tablica prikazuje usporedbu samostalne pjesme s proznom zamjenom za izostavljene strofe:

<p align="center">Samostalna pjesma Ban Dragonja (SD, I, 72-74)</p>	<p align="center">Pjesma u sklopu pripovijetke Veli Jože (SD, X, 14-16)</p>
<p align="center">I.</p> <p>Lepo li mi lov lovil je va zelenoj šumi našoj Ban Dragonja mladi. Va ruki mu desnoj sjala glatka kremena sekira. Rušile se stene gorske pod nogom njegovom teškom. Tice plahе su kričale i šumela mrka šuma, Šuma motovunska.</p> <p>Lepo li mi mladi bane grdu zver lugom progoni. Sve šušti brada mu črna, viju mu se vlasi dugi. Tule rogi, momak kliče, a medved od boli riče, Medved motovunski.</p> <p>A ti mi ga, mladi lovčе, sad vučeš niz gustu šumu. Iz glavi mu se krv cedi, vela mu se usta pene. Žmiri sunce skroza hraščе, u čelo te gordo ljubi, Ej Dragonja bane!</p> <p>S njim si stigal spod lužine, preko trnja i kamenja, I ušal va mrak si šumski i osvanul na golini. Va dolce zvekeču srpi; zlateč se vonja na njivi Žetva motovunska.</p>	<p align="center"><i>Stihovi prvih dviju strofa uvršteni su u pripovijetku.</i></p> <p align="center"><i>Prozna zamjena za stihove sljedećih dviju strofa:</i></p> <p>Pjeva Jože čudnu zgodu iz davnine. Goni ban Dragonja medvjeda po šumi. Golem je i gol, samo su mu pleća ogrnuta zvjerinjom kožom. Lug šumori, kamenje se roni pod njegovim nogama, žamori odjekuju po pećinama. Trepti Jožin glas kao da čuješ šum stabla, grmljavinu u spilji, jeku roga, poklik lovca. Osjećaš u onome pjevu snagu praotaca, duboko disanje prirode i čovjeka. Eto, čuješ umornu lupu zvjerinje šape i udarac kremene sjekire o lubanju, riku zvijeri i pobjednički klik gorostasa. Grmlje puca – to lovac vuče medvjeda dolje na poljanu. – Jožin glas postaje mekši. Topli zvukovi puni su sunčane svjetlosti i žara a neke riječi sjećaju na miris usjeva, na milivonju pokošene djeteline. Lovac se spustio na poljanu, ušao u njivu gdje žeteoci žanju.</p>
<p align="center">II.</p> <p>I na bregu grad se diže od mramora i kremena. Na glavi je mladog bana zablistala krana zlatna. Zašušnjale njive naše, zašumele šume naše, Ej Dragonja kralju!</p>	<p align="center"><i>Stihovi su uvršteni u pripovijetku, ali im prethodi prozna dionica:</i></p> <p>Kao pobjednička himna ori se Jožina pjesma. Izvire iz tamna kuta njegove duše; skočila je ko brizag vode iz duboka skrovišta da šikne kroz kamenje, kroz pleter trnja i drača, pa da zablješti na suncu i zažubori niza strminu. Pjeva gorostas. Sklopio je napola oči kao da gleda nešto čega već davno nestade, kao da sluša već davno ušutjele glasove.</p>
<p>“a gori sam grad podigal, da cela zemlja ga vidi. Nos'te ploče od železa i te prage od mramora! K'de su tebi vela vrata, lepa crkva, turanj gordi, Grade od kremena?”</p> <p>– Ča će nama gvozd na vratah? Ča će nama turanj veli?</p> <p>Posadimo ispred vrati stol kameni i ladonju, A visoki k'de su zidi zabodimo plug od gvožđa, Ej Dragonja kralju!</p> <p>“Noge su mu va grebenu, a glava mu va oblaku. Naokolo pusto more zlatne zobi i šenice. Nek 'z gore zapuhne vjetar, nek navale besi 'z mora, Grade od kremena?”</p>	<p align="center"><i>Prozna zamjena za stihove:</i></p> <p>Glas orijašev grmi i buči kao slap vode što s visoka pada na ravan da je poplavi. Njegova je pjesma jeka iz sretnijih vremena. Pjeva s njime cijelo pokoljenje divova koji su provodili život u radu i slobodi. Vinula se Jožina pjesma iz cerovih kora, iz litica, iz grude na njivi, iz bedara bikova, iz mišica i iz duše praotaca. Priča kako su orači proslavili u svome kraju trud svoj i pobjedu svoju. Škripa plugova, dahtanje volova, šum žrnjeva, lupka kamenja, struganje greda uza zidove, sve se to čuje u Jožinu glasu...</p>

<p>– Kad oreš, zemlja sve dršće, i tutnji va toj dubini, Va brazdi mleko teče nam, med pišči nam pod nogami. Kruh si dal nam, mir i sreću i snagom nas tvom opasal, Ej Dragonja kralju! I šumi reka široka, i šušnji sva šuma naša. I sve šuška pusto žito kako more, kad se peni. I na bregu pod oblaki beli grad se srećan sunča, Grad naš od kremenā!</p>	
<p>III. Joj, otkuda sever bije, patuljki gredu na konjeh. Jašu, jašu bez prestanka. Mač zveči, konji jim ržu. Sve su naše njive strli, krv je pala po poljani, Grudu motovunska!</p>	<p><i>Stihovi su uvršteni u pripovijetku.</i></p>
<p>Klada lupa, fiču strele i grme brončeni ščiti. Strah ih tera dole z brda proti njivi, ka izgara, Ter srdito zarikalā iz svoje dubine črne Gruda motovunska! Svi su Besi zakovani i poterani svi Jādi. Blaze vam, vi zlatne njive, mrke šume, zelen-gore! Utukal si onu gamad, obranil dvore si bele, Ej Dragonja kralju! A zač si nam, mladi kralju, legal gradu ispred vrati? Ča ti hropće va sred grla? I va žilah ča te žari? Zariči nam i ustani, da te čuju sve do mora: – Grudo, grudo naša!</p>	<p><i>Prozna zamjena za stihove:</i> I pjesma priča o navali gvozdenih patuljaka. Zveči u njoj oružje neprijateljsko, i ržu konji, i kliču borci. Kao da čuješ škrgut zubi i disanje kralja Dragonje koji se brani od šume kopalja, od oblaka strelica. Lupaju klade, sikću perca i tutnje štitovi, pogođeni i smrvljeni od kamenja divova. Sve to tutnji i zveči u Jožinu glasu, kao da se taj boj bije sada u dubljini njegovih prsiju. <i>Stihovi treće strofe iz trećega dijela pjesme uvršteni su u pripovijetku (“Svi su Besi zakovani...”).</i></p>
<p>Va kožu mi posadili neke igle otrovane, Skrili su se. Svaki čeka, ledeni da mrak me stisne. Valjat će me z brega dole na tu rodnu, grudu našu, Grudu motovunsku. Prekovat moju će krunu i razbit će plug železni. Va njazlu će orla tice miš kotit se, crvi gmizat. I nevesti će raskinut facol modri rakamani, Grudu motovunska! Teško mi je sad umreti, kad sam grad moj dogradil, I svoju podignul sreću, i procvāl sam kot grana, I kad sam te oženil, dok nam sunce kumovalo, Grudu motovunska!</p>	<p><i>Prozna zamjena za stihove:</i> (...) Boluju divovi, umire kralj od uboda otrovanih strelica, onih igala u njihovoj koži. Osjećaju kako im se krv kvāri u žilama: desnica klone, koljeno kleca, grč ih davi; neka ih ruka tišti i sili da se svale na zemlju i sklope oči. Pjeva Jože pjesmu umiranja. Čuješ hropnju divova na litici! Umiru tužno i polako jer im se ne da umrijeti, jer je njihov život bio tako lijep. A dolje u docu i na ravnici čekaju patuljci. Znadu moć otrova. Vire iz grmlja i gledaju u svoje djelo. Blijed i hladan pružio se kralj Dragonja preko praga gradskih vrata, kao da svojim truplom hoće i sada zapriječiti tuđincu ulazak u grad. Umukao je hropot stotinu grla; dokončala borba stotinu duša; muk vlada na zidinama i u kućama mrtvoga grada. <i>Pjesnička preinaka stihova unutar pripovijetke:</i> Vaj, umrēt je teško, teško, kad si grad pir dogradil, Kad si sreću uzidāl, kako drevo vas procvāl. Još je teže robovāti na svojój rojenoj grude, Grudu motovunska!</p>

<p>Evo idu črni, mali s dugim' lanci i konopi. Grob kopajte mi duboki izmed grada i rečine, Aš je teško robovati va vlastitom gradu svojmu, Grade od kremenata, A još teže j' ne spavati va svojoj rojenoj grudi, Grudo motovunska!"</p>	<p><i>Prozna zamjena za stihove:</i></p> <p>Pjeva Jože kao da mu se srce lomi. Čuješ u njegovu glasu kako se nešto valja niza strminu, nešto veliko i mrtvo. Čuješ zveku motika koje kopaju jame, i lupu golema tijela o dno, i štropot zemlje koja pada na pregršti.</p> <p>Poput rijeke pune tihih muklih žamora teče pjesma iz orijaševa grla! Podsjeća na patnju, na rabotu. Tako tuži nevoljnik kojemu su ugrabili baštinu: to je bugarenje sužnja i naricanje roba. Kao voda razliježe se Jožin plač – ali grč popušta; nekoliko je kapi melema kanulo u more suza. Iz dubljine se duše nešto diže da ogrije i obasja. Oni su orijaši jošte živi.</p> <p>Priča sada Jožina pjesma, kako po njivama i šumama okolo grada niču iz tjelesa zakopanih divova usjevi, loze i cerovi puni mezgre i mirisa. Pjeva Jože, a dolje okolo grada po njivama i u docima, šumore grane i grgolje vrući kao da prate njegove riječi i da mu povlađuju...</p> <p>Gorostas umuknu, strese se kao iza sna i pogleda u čeljad na zidini.</p>
--	---

Onomatopeje u proznome opisu prvoga dijela pjesme oponašaju zvukove lova. Ban je prikazan u snazi i mladosti, zvijer u svojem klonuču, a dodano je i držanje pjevača, diva Jože. Ugođaj pjesme priziva zlatno vrijeme slobode praotaca, kojega se Jože, star tristotinjak godina, sjeća u magli. Pjevanje mu je pomoglo poput drevnoga obreda kojim je moguće vratiti se u *illo tempore*.

Pjesma prelazi u tužaljku. Onomatopejama i nizanjem glagola u proznim se dionicama prodor Mlečana i umiranje divova prikazuju slikovitije i opširnije nego u bugarščici. Međutim, prozne dionice opisuju stradanje divova općenito, a bugarščica završava intimnim tonom: ban ne tuguje samo za rodom grudom nego i za voljenom nevjestom. U tome se elementu očituje razlika između epskoga i baladnoga stila. Nazor je inače u pripovijetki Jožino pjevanje opisao kao *bugarenje sužnja i naricanje roba*.

Galiotova pesan

I *Galiotova pesan* je nastala 1906. godine u Kopru (Mihanović 1989:55). Uvrštena je u pjesnički ciklus *Hrvatski kraljevi* 1912. godine (SD, III, 30). Pisana je čakavskim narječjem, a završni pripjev *Trajna, nina, nena!* karakterističan je za primorsku tradicijsku uspavanku. Na sadržajnoj razini pjesma je tužaljka mlada galeota koji sluti skorbu smrti i čezne za zavičajem i majkom. Neposredno iznošenje tragične sudbine odgovara poetici bugarščice.

Podudarnost postoji i na oblikovnoj razini. Stihovi su šesnaesterci, a pripjev je šesterakači. Nazor je i ovdje nasljedovao sredstva za ritmizaciju i produljenje stiha:

- učestale enklitike: npr. *Si l' se, drevo, osušilo? Si l' se, sunce, ugasilo?*
- učestale zamjenice (ritmiziraju stih; etički dativ ističe čežnju galeota za majkom i zavičajem):
Si l' cela mi, kuća bela? Si l' mi, majko, prebolela?
Brižan san ti na ten svete!
- sintaktički paralelizmi (retorička pitanja): *Si l' cela mi, kuća bela? Si l' mi, majko, prebolela?*
- zrcalne strukture (ritmiziraju stih; antiteza šume i neba tvori figuru sveobuhvatnosti):
Ja nisan već doma videl ni svoje zagledal majki (objekt + predikat | predikat + objekt).
Videl nis' bora va šume ni na nebe sunce žarko (objekt + priložna oznaka mjesta | priložna oznaka mjesta + objekt).
- učestalost priloga (mjesnih, načinskih): poletite *dole* k jugu, *mirno* (slušat), *muklo* (pevat), *duboko* (peljat), (čuvat) *slepo*, (zibat) *lepo, lepo*
- autologije: *Poletite dole k jugu...; pesan pevati; hlad i sena*

Zazivanje ptica kao glasnika i stalni epiteti (sunce *žarko*, more *sinje*, *beli* tići), koji su često u inverziji, epska su svojstva. Epitetom u izrazu “*suho* veslo *će* *procvast* mi” izrečen je paradoks koji ističe da bi galeot lakše podnosio ropstvo kad bi dobio stručak bosiljka (*bašelka*) iz zavičaja.

Galiotova pesan je uklopljena u pripovijetku *Veli Jože* bez zadnje, najtragičnije strofe. Opisuje čežnju galeota Ilije za zavičajem, ali nije bez nade kao u prethodnome primjeru, *Banu Dragonji*. Iako galeot gubi život u olujnoj noći, u Joži je probudio svijest o pravu na slobodu. Dok prozni kontekst daje nadu u izbjavljenje od ropstva, samostalna pjesma završava slutnjom smrti kao jedinoga puta do slobode. Analitička usporedba, dakle, dokazuje pripadnost ove pjesme kao samostalne bugarsčicama jer se u njima nepovratno narušavaju bliski odnosi. Ponavljanje pripjeva *More, more sinje!* pojačava intenzitet tužaljke. U pripovijetki je inače pjesma “tužna kao plač”, što se podudara s najranijim opisima bugarsčice u hrvatskim rječnicima.

Tema izmjene godišnjih doba (u mitološkome svjetonazoru)

Dvije bugarsčice, *Pjesmu o Goleču* i *Pjesmu o Parahu*, umetnute u ep *Živana* (1902.) pjevaju ljudi iz puka. Arhaičnim stilom nadahnutim slavenskom mitološkom baštinom Nazor je mijenu godišnjih doba opisao kao kozmički sukob između bogova svjetlosti i bogova tame. Plodnost prirode djelo je boginje Živane. Njezin

nestanak u podzemlje označava zimu i prevlast tamnih božanstava, od kojih je u proljeće oslobađaju svijetli bogovi na čelu sa Svantevidom.

Pjesma o Goleču

Uvodna pjesma epa sadrži bugarščicu (SD, I, 135-136) koja nema samostalan oblik. U *Pjesmi o Goleču* ljudi i životinje tuguju za boginjom Živanom, utjelovljenom u liku plodne žene. Tjeskobna slutnja zime pjesmi daje baladni ton. Pjevaju je djevojke i žene “dok oko njih kraj pun mračne slutnje šuti” (SD, I, 135). Sukob, karakteristično obilježje bugarščice, ovdje se odnosi na mitološki boj ljeta (života) i zime (smrti).

Pjesma ritmom odstupa od bugaršćičke poetike. Razlog su tomu opkoračenja, koja narušavaju sintaktičku dovršenost stiha. Završetak rečenice u idućemu stihu stvara veći broj stanki. Ipak, uz izdvojen prvi stih, dosljedan pripjev i dug stih (petnaesterac) prisutna su i druga obilježja svojstvena bugarščici:

- deminutivi: *majčice, konjic, grančica*;
- odmilice: (u žilama) *mlađanim, Goso* (podrugljivo značenje);
- tautologija: *crna tmina*;
- dvostruki epiteti: *hudi Goso crne tmine, jezersko mutno dno, rumena rajska ruža*;
- udvajanje zamjenica (paralelizam polustihova): *Ugrabi te prijevarom, ponio te u mrčavu*;
- ponavljanje priloga: *gdje, sada*;
- udvajanje prijedloga: *...bez zvijeri i bez ptica*;
- udvajanje veznika (paralelizam polustihova): *Da ti crni b'jelu grud, da ti kalja sv'jetlo lice*;
- intaktički paralelizmi – anaforička ponavljanja i ponavljanja u polustihovima:
Ugrabi te, majčice, hudi Goso crne tmine,
Živo, majko naša!
Ugrabi te prijevarom, ponio te u mrčavu.
Toke: oči Mjesečeve, biser: suze Daničine.
Imenica: antropomorfiziran opis – oči, suze: *Gdje je sada Grozdana, ta rumena rajska ruža?*
Gdje Stojana zagari i Prijezdin konjic b'jeli?
Gdje od ognja oblaci, dok u more sunce tone? Itd.

Epska su obilježja stalni epiteti i sintagme (*crne tmine, b'jelu grud, sv'jetlo lice, rumena rajska ruža, konjic b'jeli; oči Mjesečeve, suze Daničine*). Formalna odstupanja od bugarščice odnose se na *opkoračenja*, koja remete ritam stankama u idućem stihu:

Od prstiju njegovih prosule se s ruha tvoga
Toke: oči Mjesečeve, biser: suze Daničine.

Osobito su naglašena u završnoj strofi:

B'jes je s tobom odnio | sve vesele dare tvoje,
Otresao s grane plod, | potjerao u dubljin
Plahu ribu. | Sad je lug bez zvijeri | i bez ptica.
Na ognjištu vjetra dah | vatru gasi. | Krv se smrzn
U žilama mlađanim. | Kamo si nam sada pošla,
Živo, majko naša?

Pjesma unatoč odstupanjima u cjelini ima bugaršćički ugođaj utemeljen na tjeskobnu doživljaju zime. Mitološki sukob dobra i zla preslikava se u prikaz izmjenne godišnjih doba.

Pjesma o Parahu

U *Pjesmu o Parahu* umetnuta je pjesma koja slikom božanskoga boja simbolično prikazuje pobjedu zime nad ljetom. Parah je zimsko božanstvo i bijes olujnoga vjetra te se uz Črta, Mrakoča i Balačka bori protiv Svantevida, vrhovnoga božanstva sunca i svjetlosti (SD, I, 412). Prikazuje se obitelj u kojoj djeca slušaju bakinu pjesmu o Živani (SD, I, 147-148). Prekine je Vukino zavijanje, ali pjesmu nastavlja snaha. Zbog završnih retoričkih pitanja o Živaninu povratku pjesma je “tračak svjetla što kroz oblak magle crne / Probija se, svjetlomrcne, pa se prelama i trne”. Selo se pritajilo u strahu “kao groblje” (SD, I, 149). Ugođajem pjesma odstupa od bugarščice. Baka pjeva o minulome dobu plodnosti, mirisa i veselja. Potom snaha potvrđuje hvalospjev Živani kao hraniteljici i tješiteljici te opisuje tužni obrat, dolazak zime:

Al te sada grdan, hud okovao bog lancima.
Na kosu ti pao sn'jeg sedmerim te pokri ledom,
Potoci se smrznuli, odbjegle su sela naša
Vesna i Smiljana.

Međutim, završetak najavljuje povratak proljeća:

Kamo one pon'ješe tvoju zelenu košulju?
Kad će opet kliknuti tankogrlu, glasovito:
Ugrabio Stojanbog majku ljudi Bjesovima:
Črtu i Mrakoču?
Kad ćeš opet s krila svog sipat ruže i jabuke?

Zbog izostanka tragike pjesma je odjek bugarščice, istaknut više na razini forme negoli sadržaja. Dug stih ostvaren je sljedećim sredstvima:

- dvostruki epiteti/oznake pojma (imenica je zbog ritma okružena atributima): (u) *zelenom* ruhu *svomu*; *tvog mladog* sina; *oni popci ljetni*; *tvoju pjesmu veselu*; *one pčele male*; *slatko ml'jeko tvoje*;
- ponavljanje veznika (s učinkom paralelizma):

a) u istome stihu: *Ĺ u klancu, Ĺ na žalu, sag pun rose i mirisa* (isticanje),

b) anaforičko:

Ĺer si, Źivo, hraniteljka što nam daje meso svoje,

Ĺer si, Źivo, tješiteljka što nas jača i uzdiže,

Ĺer si, Źivo, dobra mati što nas grije i tetoši

Ĺer si majka naša!

– ponavljanje prijedloga u istome stihu: *Na ivici od usjeva, na gumnima pokraj sela.*

– ponavljanje zamjenica:

a) u istome stihu: *Sve su ptice u luzima i sve zv'jeri u gorama (...)*

b) učestali zamjenički oblici u pripjevu: *Oni popci ljetni; One pčele male;*³ *Slatko mljeko tvoje; Zrnje s dlana tvoga; Jer si majka naša;*

– sintaktički paralelizmi: anaforička ponavljanja u stihovima i pripjevu ističu prisnost sa Źivanom.

Tugaljiv ugođaj samo podsjeća na bugarščicu. Izostaje tragičan obrat. Dolazak zime istaknut je tek u jednoj tercini, a u ostalima se opisuje doba plodnosti. Pjesma je utjeha djeci u zimskim večerima, ali i prenosi znanje ukorijenjeno u mitološkome svjetonazoru. Da je riječ o naslijeđu, odnosno tradicijskoj pjesmi, potvrđuje činjenica da je snaha znala nastaviti bakinu pjesmu. Havelock smatra da se naslijeđe prenosi u izvedbenome kontekstu kojemu prisustvuje pozvana publika ili ona koja se sama pozvala “na sudjelovanje u onome što je s jedne strane jezik stručnjaka, a s druge opet jezik što ga svi u nekoj mjeri dijele. Prirodna težnja ljudskih bića za užitkom – načelo užitka i ovdje je uključeno radi zadovoljenja društvene potrebe – dovodi do zajedničkih svečanosti i zajedničkih osjećaja, osjećaja koje dijele sva usmena društva i koji su od presudne važnosti za njihovo uspješno funkcioniranje jer pružaju nužne situacije za poduku” (Havelock 2003:91).

Hljebe moj čemerni

Bugarščica je dio epa *Utva zlatokrila*. Iste je godine (1916.) objavljena samostalno i u pripovijetki *Stoimena*. Nedjeljko Mihanović je u rječniku XI. knjige Nazorovih *Sabranih djela* zabilježio početak pjesme u *Stoimenoj* uz napomenu da su to “stihovi iz Nazorove bugarščice *Hljebe naš čemerni* iz I. pjevanja *Utve zlatokrile* (vidi SD, sv. III)” (SD, XI, 363).

³ Nazorovi pripjevi podsjećaju na pripjeve u bugarščici *Majka Margarita*: “ona mala ptica; onu malu pticu; ona črna ptica; onu kobnu pticu...”. Pripjevi s pokaznom zamjenicom pojačavaju tugaljiv ton, koji je u *Majci Margariti* tragičan, a u Nazora nije. *Majku Margaritu* zapisao je Juraj Baraković te je uvrstio u *Vilu Slovinku* (Venecija, 1614.) (Botica 1995:104-106).

Oba se konteksta podudaraju u pokretačkome motivu i njegovu simboličkom značenju. U *Utvi* Jarilo, nezakoniti sin kralja i kmetice, svladava utvare na Maglenoj planini, spašava kćer kralja iz Nava (Rajevine) i stječe očevo poštovanje. Pobjeda nad silama mraka alegorijski predočava uzmicanje zime pred proljećem. Nazor je ovdje posegnuo za praslavenskim jurjevskim mitom. Belaj u knjizi *Hod kroz godinu* objašnjava da Jarylo/Jarilo “nema nikakve veze s kršćanskim Jurjevim”, nego je povezan s istoimenim pučkim praznikom koji je

potvrđen kod Rusa kao ime za Spasovo, za 4. srpnja i za dan uoči Petrova 29. lipnja. U Bjelorusa su ga slavili 27. travnja, kod Srba u Banatu 7. lipnja, u Bugarskoj u proljeće. (...) Posvuda su toga dana išli u šetnju selom ili u prirodu. Tekstovi pjesama i zabilježena vjerovanja odnose se na rodnost i plodnost. Jarila/Jaryla nešto predstavlja (živ čovjek ili lutka). Razlika je pak u tomu što je bjeloruski Jarylo, kao i Juraj, u travnju, u proljeće, svjež mladić, a ruski Jarilo oko Spasova oronuo, ćelav starac. (Belaj 1998:195)

Nazorov je Jarilo omogućio proljeće i pratio urod od cvijeća do plodova. Nakon žetve uslijedila je kraljevska svadba Jarila i Utve, koji čine vegetacijski božanski par.

U pripovijetki *Stoimena* nezakoniti kraljev sin također prelazi Maglene planine, svladava utvare, zaslužuje kraljevnju iz Rajevine i stječe priznanje oca kralja. Međutim, žrtvuje vlastiti život kako bi spasio boginju Stoimenu i narodu vratio plodnost, sunce i volju za životom. Simbolično ustoličenje Stoimene znači povratak proljeća i plodnosti.

Bugarščica se u zaplet epa, odnosno pripovijetke, uklapa u trenutku velike tjeskobe. U *Utvi* je pjeva guslar, rob u mlinu. Jarilo oslobađa očeve robove i vodi ih u osvajanje Maglene planine. Gladni i tjeskobni, prije odlaska pjevaju bugarščicu *Hljebe moj čemerni*. Nazor je opisao izvedbeni kontekst: “Starac gusle nosi, sjede; – ne bih znao, / Je li zapjevao, il je zaplakao” (SD, III, 229). Dodatni stih s pripjevom, prisutan u *Utvi*, izostavljen je u *Stoimenoj* i ovdje ga navodimo:

Davor’! davor’! ja ću lomiti jednog dana proljetnoga
Hljeb slobode svoje. (SD, III, 230)

Zaplet u *Stoimenoj* razlikuje se od onoga u *Utvi* jer je posljedica otkupiteljska žrtva. Nada u povratak Stoimene sačuvana je u usmenoknjiževnom naslijeđu o kojemu guslar pripovijeda dječaku. Oni zajedno obilaze ljude koje tišti velika nevolja ili bol: robove, gubavce, ustanike, pa i dječakova brata, koji ga izruguje kao govedara, kraljeva nepriznata sina.

Bugarščica koju guslar pjeva robovima je poznata kao dio usmenoknjiževnoga naslijeđa. Držanje pjevača i odaziv robova odgovaraju bugarščičku ugođaju: “A starac sjedne na vreću, izvadi gusle iz torbe, sklopi napola oči i zapjeva”; “šanuše robovi”; “odazva se glas robova, a guslar dignu glas, u kojemu se jedva krila prijetnja prigušene srdžbe”; “A guslar gotovo kriknu”.

Uz to, ta je bugarščica ujedno i “kozmogonijska pjesma jer podsjeća kako je nastao prvi kruh”. U mitskoj svijesti je nužno sjetiti se kako je neka radnja *prvi put* izvedena (Eliade 1970:5-20). Pjevanje o postanku kruha nalikuje obredu jer omogućuje pokretanje mlina:

Ona te je posijala po otetoj njivi našoj,
Hljebe moj čemerni,
Kad su vrane zagraktale iznad krova bába moga;
Ona te je posijala po otetoj njivi našoj,
Kada su se prosipale gorke suze majke moje,
Hljebe moj čemerni!
– Hljebe moj čemerni! – šanuše robovi.
Ona te je srpom žnjela ko jad crni dane moje,
Hljebe moj čemerni!
Vrhla te je na mom gumnu kopitima b’jesnih konja
Pa te dade kralju mome, kralju mome gospodaru,
Da te mrvim, da te drobim, ko što meni dušu melju
Dva kamena mlinska.

Kompozicija pjesme je trodijelna jer pjeva o sijanju, žetvi i kraju ropstva. Tragedija neslobode nije konačna zbog soteriološke poruke o povratku Stoimene (u epu *Utva*) i obnovi sreće:

Jedan kamen još je bijel kao krilo golubovo
– Ptice, seke moje! –
A drugi je kao mjesec, kada krvav u lug tone.
Kad isteče ml’jeko b’jelo, šiknuti će krv crvena.
I ona će opet m’jesit na vrhuncu velje gore
Hljeb slobode moje!
– Hljeb slobode moje! – odazvaše se robovi, i njihov je glas sada dublji i jači. Lica onih kukavnih, brašnjavih aveti postadoše tvrđa, i rumenilo nekog zanosa sinu na njihovim obrazima. A guslar gotovo kriknu:
Ponijet ja ću oba kama na leđima gorskom vrhu.
Sagradit ću b’jele dvore, gdjeno vječno sunce sija.
Kao zavjet zidat ću te u temeljni stanac kamen,
Hljebe moj čemerni! (SD, XI, 132-133)

Guslar potom pjeva među gubavcima. Početni je ton svojstven bugarščicama jer sa starcem “protužiše gubavci” za vodom i plodnošću koje je Stoimena pružala. Intertekstualna veza s kršćanstvom prisutna je u riječima nalik Kristovima: “Gdje ste, bolni i nemoćni? Gdje ste, tužni, uciviljeni? / K meni dođ’te! Srknut ćete u napitku vode moje / Kaplju krvi Njene”. Pjesma završava s nadom da će Stoimena doći i “teški pečat skinut, otvorit će suho vrelo. / I briznut će svi ključevi, i sve žile kлокotat će” (SD, XI, 132-133). Motiv otključavanja zemlje može se usporediti s praslavenskim jurjevskim mitom, gdje oteti Perunov sin Juraj dolazi iz podze-

mnoga svijeta boga Velesa, otključava izvore te donosi vodu i proljeće (usp. Belaj 1998:135–324). Stoimena boravi u pećini, pretvorena u svoje zlo naličje. Na glavi su joj zmijske i ubija svakoga tko je pokuša spasiti. Kada dječak stasa u mladića, žrtvovat će život kako bi je spasio. Vratit će proljeće i radost u ljudska srca.

Naglašavanjem nade bugarščica *Hljebe moj čemerni* udaljava se od sumornih sadržaja. Ipak, tugaljiv je ton, stilska sredstva duga stiha (šesnaesterca s cezurom iza osmoga sloga) i šesterički pripjev povezuju s bugarščicom:

– dvostruki epiteti/označitelji: (po) *otetoj* njivi *našoj*, *hljebe moj čemerni*;

– tautologije:

a) u uporabi stalnih epiteta: *ml'jeko b'jelo*, *krv crvena*;

b) unutar stiha:

Pa te dade kralju mome, kralju mome gospodaru (kralj – gospodar)

Da te mrvim, da te drobim (...) (mrvim – drobim).

Epske su usporedbe sa stalnim epitetima (jad *crni*, *bijel* kao krilo golubovo, *krvav* mjesec) i njima srodnim izrazima (*stanac kamen*).

Možemo zaključiti da je temu mijene godišnjih doba Nazor “zaogrnuo” u epove i priče s motivima iz slavenske mitologije, no tjeskobnu ugođaju zime dodao je nadu u obnovu života.

Tema suprotnosti mora i kopna

Bugarščica o Halugici

Posljednja bugarščica povezana je s mitološki oblikovanom bajkovitom pripovijetkom *Halugica* (*Istarske priče*, 1913.). Nepomirljivost mora i kopna u njoj je alegorijski predložena likovima morske vile Halugice i dječaka Jablanka, zaljubljenika u šumski svijet.

Kao dijete besmrtnih morske vile i čovjeka smrtnika Halugica je hibridno biće koje intuitivno čezne za morskim svijetom, ne sluteći da će je povratak stajati ljudskoga života. Odbija sve prosee, a voli Jablanka. Međutim, Halugičina majka, vila pomorkinja, ne dopušta miješanje besmrtnih bića sa smrtnicima (što spada u mitski sklop, vidi Belaj 1998:207–208) i žrtvovat će kćerin život kako bi spriječila ponavljanje vlastite pogreške. Dok *bugari* nad zaspalom kćeri, riječi njezine pjesme u Halugičinu se snu pretvaraju u slike. Svaka je strofa jedna epizoda sna, a prozni tekst konkretizira naznačene slike podmorja. Nazor je vješto literarizirao svoje znanje prirodoslovca. Rijetko poznati nazivi životinja i biljaka postaju secesijski ornament. Podudarnost bugarščice i sna kao jedinstvo majke i kćeri prikazuje se u tablici:

Bugarščica vile pomorkinje (SD, XI, 32-33)	Podudarne slike u Halugičinu snu
<p>– Da mi te je ponijeti u kristalnu spilju svoju Na dno mora sinja, Gdje mesnate ruže morske i koralji rujni cvatu, Gdje muk i mir vječni vlada pod talasom i vjetrinom Na dnu mora sinja!</p>	<p>Bugari vila pomorkinja u sjaju mjesečine. Krupne suze teku joj niz obraze u kosu djevojčinu, da se po njoj prosnu i zablješte kao biser. Djevojka spava. Usne joj se smiješe snu, koji joj blaži dušu. Čini joj se da leti kao galeb po pučini. Sunce sja, a more je mirno kao ulje, prozirno kao staklo. Lebdi nad vodama i gleda na duboku dnu šumu morskih trava. Usred šume puče pećina, obasjana svjetlošću. Ona se vinula u zrak, pa se bacila u more; zaronila je duboko i ušla u spilju. Ni u svojim najljepšim snima ne ugleda takova milja. Po vodi plove meduze: pluća morska i modruljice. Po kamenju od ametista cvatu koralji i pupaju ljljani na člankovitim stapkama. Među njima se crvene zmijače i morske zvijezde, i trepeću na školjkama i na kamenju kite vodena perca.</p>
<p>– Ondje bi me ugledala očicama zelenijem, Tužna kćerko moja! Ondje bi me zagrlila ručicama tananijem; Ondje bi me poljubila usnicama medenijem, Tužna kćerko moja!</p>	<p>I Halugica sanja da joj je lijepa žena s velikim tužnim očima pohrlila u susret. Ona joj vije ruke oko vrata i plače od sreće. Modrikasto svjetlo prodire s visoka u spilju; voda šumi negdje daleko. Dok tiho dišu koralji naokolo, djevojci se pričinja da je ziba majčino krilo, na kojemu je za prvi put usnula.</p>
<p>– Da mi te je ponijeti na mjeseca bl'jedom traku U dubinu morsku! Pa da gledaš oč'ma našim, da osjećaš srcem našim. Ljubav ljudi kobna li je! Bolje da mi siđeš mlada U dubinu morsku!</p>	<p>I Halugica sanja da se pećina od ametista pretvorila u utrobu potonule lađe. Gore negdje propinju se, lome i ruše valovi, ali oko nje muk i tama. Živa je zakopana i lupa o tvrde daske. Ne čuje odziva. Morske nakaze šuljaju se oko lađe i šibaju repom o palubu, pa odjek udarača grmi u praznome, tamnome brodu i tjera joj u dušu još veći strah. – “Dajte zraka, sunca i zelenih grančica!” kliče djevojka, ali dubina šuti, a daleko gore tutnji i riče pućina. Najednom je nešto stalo na palubu i sjekira udarila o daske. Da, to je on, mladić rudaste plave kose i mlade mekane brade! Eto, paluba je skočila. On je pružio ruke, zgrabio ju za kosu te je podigao na površinu vode. Plivaju prema kopnu, ali ih struja nosi daleko, vuče ih na otvoreno more, onamo gdje se nebo zagrlilo s valovima. Plivaju sve teže. Zalud se otimaju struji i svrću prema kopnu. Kraja već nestade. Mladić je klonuo, prohljedio, ukočio se. “Pridrži me, Halugice!”, ali je njezina ruka slaba, i mladićevo tijelo pada na dno morsko. Halugica kriknu i otvori oči.</p>

San je predvidio Halugičin povratak u more i utapanje Jablanka, koji će je tražiti, prepoznavši njezin nemušti zov nakon što je izgubila sposobnost govora.

Razapetost između svjetova tragika je Halugice i njezine majke, od koje je bila odvojena zbog viline ljubavi s ribarom, čovjekom smrtnikom. Riječ je o narušavanju najbližijega odnosa. Sukob se iznosi u prvome monostihu. Brojna formalna obilježja povezuju pjesmu s usmenom bugarščicom:

- anaforička ponavljanja (sintaktički paralelizmi): *Da mi te je ponijeti...; Gdje, Ondje* (prilozi);
- paralelizam u stihu: *Pa da gledaš oč'ma našim, da osjećaš srcem našim;*

(veznik *da* + predikat + priložna oznaka sredstva + atribut u inverziji | veznik *da* + predikat + priložna oznaka sredstva + atribut u inverziji);

- pripjevi tvore strukturu prstena (imaju i funkciju nagovještaja radnje, a ne samo ugođaja):

Na dnu mora sinja (1. strofa),

Tužna kćerko moja! (2. strofa),

U dubinu morsk! (3. strofa);

- dvostruki epiteti/označitelji: (u) *kristalnu spilju svoju, mesnate ruže morske, tužna kćerko moja*;
- jatom produljene riječi (hiperijekavizam u gramatičkim morfemima): (očicama) *zele-nijem*, (ručicama) *tananijem*, (usnicama) *medenijem* (produljenje pojačava intenzitet čežnje);
- uvećanica: ...*pod talasom i vjetrinom* (produljuje se stih i tvori ugođaj u podmorju);
- deminutivi: *očicama, ručicama, usnicama*;
- tautologije: *ugledala očicama, zagrlila ručicama, poljubila usnicama*;

Secesijskoj kićenosti pridonose stalni epiteti (more *sinje*, koralji *rujni*, očice *zele-nije*, ručice *tananije*, usnice *medenije*), bujnost stilskih sredstava (deminutiva, različitih ponavljanja) i predodžbe podmorja koje spajaju ljepotu i grubost (*mesnate ruže, koralji rujni, muk i mir vječni, talas i vjetrina*) prirode čiji se zakoni ne mogu kršiti bez kazne. Pjesma se od usmene bugarsčice razlikuje stilizacijom. Geometrijska pravilnost strofa (svaku od triju tercina s pripjevom prati monostih s pripjevom) i opis podmorja odgovaraju likovnosti secesije.

Kulturno značenje bugarsčice u Nadorovim djelima

Raščlamba pokazuje da je Nador u navedenim književnim djelima svjesno nasljedovao model bugarsčice, povezujući svoje pjesme s praslavenskim kalendarskim mitom i “zlatnim vremenima” hrvatskoga naroda, koji je u njegovoj interpretaciji slobodu izgubio zbog neiskustva, ali i nesloge. Nador se u djetinjstvu zanimao za običaje svojega zavičaja i odatle djelomično potječe njegov interes za slavensku mitološku baštinu i tragove svjetonazora iz imaginarnoga narodnoga djetinjstva. Uz to su se njegove mitske teme prožimale s kršćanskim motivima, pa se i u tome ključu mogu čitati bugarsčice uklopljene u *Veloga Jožu, Utvu zlatokrilu* i *Stoimenu*. No, najvažniji Nadorov poticaj za pisanje bugarsčica bio je nacionalno ozračje na početku 20. stoljeća sa snažnim interesom kulturnih djelatnika za hrvatsku usmenoknjiževnu baštinu. Općenito se u njegovim bugarsčicama razabiru sljedeće mitološke teme i motivi:

- a) mitsko zlatno doba: život u slozi i zajedničkome radu, izgradnja grada, krunidba bana (*Ban Dragonja*); proljeće kao doba plodnosti (bugarsčice iz *Živane*);

- b) hebrejski mit o izgubljenome raju: gubitak nacionalne slobode zbog neiskustva (*Ban Dragonja, Galiotova pesan*), a potom zbog nesloge (*Veli Jože*); dolazak zime, tuga za proljećem (bugaršćice u *Živani, Hljebe moj čemerni*);
- c) mitski zakon vezivanja prema jednakosti roda: besmrtnici se ne smiju vjenčavati sa smrtnicima (alegorija o nepomirljivoj razlici kopna i mora u *Halugici*).

Bugaršćički je sukob u Nazora ponajprije uzrokovan *gubitkom nacionalne slobode i tjeskobnim doživljajem zime*, koji je svojstven društvima s jakim usmenim, mitološko-legendarnim tradicijama. Prastara pjesma i narodni počeci uklapaju se u ozračje neoromantizma, a grafički izgled pjesama i stilska sredstva pridonose secesijskoj geometriziranoj vizualnosti i kićenosti izraza u prikazu prirode, mineralnoga svijeta (grada bana Dragonje), nadljudske snage divova i svemoći boginja (*Živane, Stoimene*).

Nakon raščlambe nameće se zaključak da neke Nazorove pjesme vjerno slijede poetiku usmene bugaršćice, a u drugima su odjeci bugaršćičkoga stila. “Prave” su bugaršćice *Ban Dragonja, Galiotova pesan* i bugaršćica vile pomorkinje (koju Kekez i Bošković-Stulli nisu izdvojili). U njima tragičan sukob doseže najvišu razinu patnje zbog narušavanja najsvetijih oblika bliskosti: među pripadnicima hrvatskoga naroda u Istri te između majke i djeteta. S druge strane, alegorijske tužaljke za nestankom proljeća koje sadrže nadu u njegov povratak na formalnoj razini sadrže odjeke bugaršćičke poetike.

Posežući za mitološkom baštinom i najstarijim usmenoknjiževnim oblicima (bugaršćicom, arhaičnim epom), Nazor se na stilskoj razini uklopio u umjetnička kretanja s početka 20. stoljeća, kojima su odgovarali odjeci kulturne i nacionalne starine. U stvarnosti Drugoga svjetskog rata Nazor će se vratiti nasljedovanju usmenoknjiževne baštine. Iz toga vremena Bošković-Stulli (2004:44) izdvaja *Majku pravoslavnu* (SD, VI, 8-9) kao Nazorovu pjesmu koja je mnogo kasnije spjevana stilom bugaršćice. Da je riječ o nasljedovanju bugaršćice, potvrđuje tragičan sadržaj (u spaljenome srpskom selu 1943. žena je izgubila supruga, djecu, baku, kuću i kravu) i forma (katrenima sa šesnaesteračkim stihovima i šesteračkim pripjevom prethodi monostih s pripjevom; anaforička ponavljanja i paralelizmi u retoričkim pitanjima ističu duboku majčinu bol). Pjesnička potreba za nasljedovanjem usmene bugaršćice izvire u Nazora, dakle, u trenucima velike ljudske boli.

NAVEDENA LITERATURA

- Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.
- Bošković-Stulli, Maja. 1991. "Baladni oblici bugarštica i epske pjesme". U Maja Bošković-Stulli. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za istraživanje folklor, 227-247.
- Bošković-Stulli, Maja. 2004. "Bugarštice". *Narodna umjetnost* 41/2:9-51.
- Botica, Stipe. 1995. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
- Eliade, Mircea. 1970. *Mit i zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Havelock, Eric A. 2003. *Muza uči pisati. Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*. Zagreb: AGM.
- Kekez, Josip. 2000. *Bugaršćice. Starinske hrvatske usmene pjesme* (treće izmijenjeno izdanje). Zagreb: Organizator.
- Mihanović, Nedjeljko. 1989. *Mjera i vrijednost. Književni eseji*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Nazor, Vladimir. 1977. *Sabrana djela* 1. Zagreb: Mladost, Zora, NZMH, SNL.
- Nazor, Vladimir. 1977. *Sabrana djela* 3. Zagreb: Mladost, Zora, NZMH, SNL.
- Nazor, Vladimir. 1977. *Sabrana djela* 6. Zagreb: Mladost, Zora, NZMH, SNL.
- Nazor, Vladimir. 1977. *Sabrana djela* 10. Zagreb: Mladost, Zora, NZMH, SNL.
- Nazor, Vladimir. 1977. *Sabrana djela* 11. Zagreb: Mladost, Zora, NZMH, SNL.
- Nikčević, Milorad. 1996. "Primorskodalmatinska i bokokotorska ambijentalnost, izvornost i genotipnost bugaršćica". *Riječ* 2/2:157-165.
- Paščenko, Evgen. 2000. "Secesijski stil Vladimira Nazora". U *Komparativna povijest hrvatske književnosti (Moderna)*. Mirko Tomasović i Vinka Glunčić-Bužančić, ur. Split: Književni krug, 89-103.
- Schmaus, Alois. 1971. "Formula i metričko-sintaktički model (O jeziku pjesme u bugarštici)". U *Usmena književnost. Izbor studija i ogleđa*. Maja Bošković-Stulli, ur. Zagreb: Školska knjiga, 143-156.
- Šimunović, Petar. 1984. "Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugaršćica". *Narodna umjetnost* 21:53-68.
- Vuletić, Branko. 1999. *Prostor pjesme. O plošnom/prostornom ustrojstvu pjesništva Jure Kaštelana*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Žmegač, Viktor. 1993. *Duh impresionizma i secesije. Studije o književnosti hrvatske moderne*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.